

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND CREȘTINAREA BULGARIEI ȘI ÎNCEPUTURILE CULTURII SLAVE VECHI

A FEW CONSIDERATIONS ON THE CHRISTIANIZATION OF BULGARIA AND ON THE BEGINNINGS OF THE OLD SLAVIC CULTURE

Ginel Lazăr*

Abstract

Accepting Christianity represented the terminus point of the Bulgarian nation's ethnogenesis, as it brought spiritual unity and the fundamentals of Church canons into an ethnical and cultural diversity; at the same time, Christian moral fixed behavioural norms in society. Christianity served the new ideology of the Bulgarian sovereign and consolidated his authority over the Bulgarian grand boyars, replacing the old pagan war practices. The adoption of the old Slavonic as liturgical language, as a consequence of the missionarism of brothers Methodius and Cyril, created the most favourable conditions for cultural activity. Thus, the Bulgarian state, which became the First Bulgarian Tsardom during the reign of Simeon Veliki, became a true land of culture and literature, based on the old Slavonic. During the 9th and 10th centuries the spread of the Slavic culture north of the Danube was made possible under the influence of the Bulgarian statehood and with the large participation of the Slavs within and outside the Carpathian arch.

Keywords: Christianization of Bulgaria, Church canons, Christian moral, First Bulgarian Tsardom.

Baza etnică a noului stat numit Bulgaria este constituită din protobulgari și din slavi, la care s-au adăugat numeroasele enclave ale romanității orientale răspândite în toată Peninsula Balcanică. Datorită unei organizări militare superioare și a spiritului de conchistă a suveranilor protobulgari, aceștia au ocupat rapid o situație privilegiată, în contopirea lor cu marea masă a slavilor balcanici, însă în scurt timp se vor topi în aceasta și vor adopta modul de dezvoltare socială și culturală avansată a slavilor, aflați sub influența politică, spirituală și culturală a Bizanțului. Populația slavă majoritară a absorbit componenta turanică minoritară, preluând tradițiile politice ale hanilor protobulgari. Extinderile teritoriale ale hanatului protobulgar și încorporarea unor noi regiuni, populate predominant de

* Cercetător, Muzeul Național de Istorie a României, Compartimentul de Istorie Medievală din cadrul Secției de Istorie Medievală, Modernă și Contemporană, doctor în istorie e-mail: eugeniulazar@yahoo.fr

slavii creștini, creează divergențe etnice și culturale, care practic cu greu puteau fi depășite. În acest caz, fuziunea dintre slavi și protobulgari, deși se desfășura pe un areal comun, înlesnită și de interese economice identice, era îngreunată de diferențele de religie, moravuri, tradiții, practici și rituri. După aproape 200 de ani de conviețuire, slavii și protobulgarii au devenit un singur popor, de limbă și cultură slavă. Centralizarea statului, cristalizarea etnică și acceptarea creștinismului au condus la creșterea prestigiului internațional. Doar numele de bulgari s-a mai păstrat, ca o denumire strict etnică, pentru desemnarea slavilor din partea de sud-est a peninsulei, care cu timpul vor forma statul medieval bulgar. Consecința bulgarizării a fost formarea populației, care a adoptat limba slavă, limba populației majoritare, din care, printr-o evoluție lentă, de mai multe secole, s-au format limba bulgară (slava veche) și poporul bulgar. Etnogeneza bulgarilor este o problemă fundamentală a istoriei naționale a Bulgariei, axată pe adoptarea creștinismului de rit ortodox și a culturii slave.

„Alături de principalele limbi de cultură ale Europei medievale, latina și greaca bizantină, în a doua jumătate a secolului al IX-lea a apărut o nouă limbă scrisă, numită în știință slava veche sau paleoslava¹. La baza ei se aflau graiurile slave din partea de răsărit a peninsulei Balcanice și, în special, cele din împrejurimile orașului Salonic, de unde erau originari întemeietorii scrierii slave, frații Constantin-Chiril și Metodie“².

Una din cele mai mari realizări ale Imperiului bizantin, în plan religios, a fost creștinarea slavilor. Meritul este cu atât mai mare, cu cât la convertirea slavilor au contribuit nu numai Biserica, ci și statul. Slavii aflați în cuprinsul Imperiului bizantin intraseră și se integraseră treptat în sfera de influență a culturii bizantine. Misiunea bizantină din anul 863 a fraților Constantin-Kyrill și Methodie reprezintă o nouă etapă a misionarilor bizantini de convertire a păgânilor la creștinism. Cei care au pus bazele civilizației bulgare vechi sunt doi călugări bizantini – savanți și misionari creștini – Sfinții Constantin-Kyrill, numit „filosoful”, (827-869) și Methodie (815-885)³. După mamă sunt slavi, născuți la Thessalonic, tatăl lor fiind

¹ „Limba slavă veche are o importanță deosebită în studierea comparativ-istorică a limbilor slave, în reconstituirea limbii slave comune din care acestea provin, în urma unui îndelung și complex proces de diferențiere, petrecut în secolele V-VIII ale erei noastre. Prin aspectul fonetic și, mai ales, prin structura sa gramaticală, limba slavă veche era încă foarte apropiată de slava comună“. Vezi G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească* (coord. P. Olteanu), București, 1975, p. 15.

² *Ibidem*.

³ O lucrare utilă, pentru cunoașterea tradiției Kyrillo-methodiene și locul acesteia în cultura bulgară veche, este cartea Nadejdei Dragova, *Starobălgarskata kultura*, a VII-a ediție, Sofija, 2005, Cap. I: *Kirilo-metodieвата tradiција*, p. 19-114. La începutul capitolului, p. 22-27, se află un documentat tabel cronologic ce conține aspecte din viața și activitatea celor doi savanți și misionari creștini.

adjunctul guvernatorului orașului⁴. Frații au primit o educație aleasă, „avându-i ca profesori pe cei mai învățați oameni ai veacului”⁵. Methodie, fratele mai mare, are o carieră militară și administrativă, la care renunță pentru a deveni călugăr și egumen al unei mănăstiri din Asia Mică. Constantin a făcut studii la Constantinopol, de gramatică, literatură, matematică, teologie, retorică, filozofie, devenind în scurt timp discipolul unui mare erudit și viitor patriarh, Photios. Mai târziu, devine bibliotecar al Catedralei patriarhale „Sf. Sophia” și profesor de filozofie la Școala Superioară din Constantinopol⁶. După anul 851, Constantin intră în mănăstirea Polihron, unde inițiază crearea unui alfabet slav și a unei limbi slave culte. Constantin a fost trimis în două misiuni religioase, mai întâi la arabi, în califatul Bagdad, în anul 851, iar apoi, cu fratele său Methodie, la hazari, în ținutul Crimeea, orașul Cherson, în anii 858-859. Înainte de a pleca în marea provocare, misiunea din Marea Moravie, frații Constantin-Kyrill și Methodie construiesc primul alfabet slav – numit glagolitic⁷. Este de așteptat ca frații misionari să fi răspândit credința creștină și în hanatul protobulgar, împânzit de slavi creștini și care, potrivit tradiției, au produs o puternică emoție în „întreaga Bulgarie” la auzul mesajului evanghelic. În felul acesta se creează premisele pentru adoptarea creștinismului în limba slavonă, deși poate că Bizanțul își dorea implementarea ritului grec.

Misiunea din Marea Moravie a avut loc datorită cererii lui Rostislav, cneazul Marii Moravii (846-870), adresată împăratului de la Constantinopol, Mihail al III-lea, în anul 862. Expansiunea germană din Marea Moravie, exercitată și cu ajutorul bisericii catolice, îl determină pe Rostislav să ceară ajutorul Imperiului bizantin, solicitând pentru poporul său învățați care să răspândească credința creștină în limba slavă, și nu în limbile clasice ale epocii, pe care supușii

⁴ Părinții lor se numeau Maria și Leon. Tatăl era, în prima jumătate a secolului al IX-lea, loțiitorul strategului orașului Thessalonice (conducătorul militar și civil al orașului), având funcția de drungarios. Vezi și *Istoria na Bălgarija*, II, *Părva Bălgarska Dărjava*, Sofija, 1981, p. 243; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin, Vol. II, Imperiul bizantin clasic (610-1081)*, ediție îngrijită de Tudor Teoteoi, București, 2003, p. 236.

⁵ *Ibidem*, p. 237.

⁶ Fiind unul dintre cei mai cunoscuți filozofi și teologi ai timpului era supranumit „filozoful”. Vezi, *Istoria na Bălgarija*, II, p. 243-244; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 237; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 175; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, traducere de Mihai E. Avădanei, ediție îngrijită de V. Spinei și Bogdan P. Maleon, prefață de V. Spinei, vol. I, Iași, 2004, p. 460.

⁷ *Istoria na Bălgarija*, II, p. 244-246; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 32-33; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin, Vol. II, Imperiul bizantin clasic (610-1081)*, p. 237; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 175. W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, p. 460, p. 563.

lui Rostislav nu le pricepeau⁸. Împăratul bizantin le încredințează această importantă misiune, cu caracter politic, religios și cultural, lui Constantin și Methodie⁹. Ajunși în Marea Moravie, Constantin și Methodie continuă munca începută mai înainte și traduc în cei patru ani, cât stau în Moravia, Evanghelia, Apostolul, Liturghia, părți din Psaltire, dar și alte cărți sfinte, învățând pe ucenicii lor localnici dogmele bisericești și scrierea glagolitică slavă¹⁰. Ecoul activității lor ajunge la Roma, unde cei doi frați sunt chemați de papa Nicolae I, pentru a da explicații în legătură cu misiunea lor. În drumul lor spre Cetatea Eternă, Constantin și Methodie și ucenici de-ai lor zăbovesc pentru o vreme în Pannonia de Apus, unde cneazul Koțel îi primește cu mare cinste, rugându-i să-i învețe pe slovenii de origine slavă tainele învățaturii creștine. Ultimul loc de oprire, în drumul lor spre Roma, este Veneția, unde apostolii slavilor intră în dispute teologice cu clericii locali. Constantin dă dovadă de o mare fermitate, în apărarea „drepturilor slavilor de a avea o cultură și o limbă proprie, combătând cu argumente istorice și logice „erezia celor trei limbi“, potrivit căreia numai greaca, latina și ebraica erau considerate sfinte“¹¹. Deoarece lucrarea lor de misionarism era foarte avansată, ei au plecat spre Roma, cu gândul de a obține sprijinul și aprobarea papei Adrian al II-lea, care i-a primit cu onoruri, ca pe adevărați mesageri ai lui Dumnezeu. Roma și noul papă Adrian al II-lea îi primesc pe cei doi frați și ucenicii lor spre sfârșitul anului 867. După compararea cu textul grec, traducerile lor s-au dovedit exacte și gata de a fi folosite pentru evanghelizarea popoarelor slave. Adrian al II-lea le-a dat, drept urmare, binecuvântarea sa și chiar a hirotonit drept preoți pe o parte din ucenicii lui Constantin și Methodie, pentru a putea sluji, în bisericile localităților slave

⁸ „Au venit la noi mulți învățători din Italia, din Grecia și din Germania, care ne învață în felurite chipuri – spune Rostislav prin intermediul soliei sale – dar noi, slavii, suntem un popor simplu și nu avem pe nimeni care să ne îndrepte pe drumul adevărului și să ne arate înțelepciunea. Trimite-ne deci, stăpâne, un astfel de bărbat, care să ne lămurească tot adevărul“. Vezi, *Viața lui Methodie*, scriere anonimă în limba slavă veche de la sfârșitul sec. IX, cap. V (cf. *Zywoty Konstantyna i Metodego*, ed. T. LEHR-SPLAWINSKI, Poznan, 1959, p. 107), *apud* G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 18-19, n. 1; *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 246; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 460; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 175-176.

⁹ „Auzi, filozofule, aceste cuvinte? – i se adresează împăratul lui Constantin. – Nimeni altul nu poate face acest lucru, în afară de tine... Ia pe fratele tău, egumenul Methodie, și du-te, căci voi sunteți din Tesalonic (Salonic), iar toți tesalonicienii vorbesc curat limba slavă“. Vezi, *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 244; *Viața lui Methodie...*, *apud* G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 18-19.

¹⁰ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 248; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 247; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹¹ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 248-249; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 19; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 38.

evanghelizate, liturghia slavă pe care au tradus-o în limba slavă veche¹². Papa „recunoaște în mod oficial liturghia slavă și dreptul slavilor apuseni de a avea episcop și preoții lor, cu condiția ca în biserică să se citească Evanghelia și apostolul mai întâi în limba latină și apoi în limba slavă”¹³. Victoria culturii religioase slave a fost consacrată prin oficierea slujbei religioase în limba slavă veche de către frații Constantin și Methodie și discipolii lor în catedrala „Sf. Petru” din Roma. După moartea lui Constantin¹⁴, misiunea de a continua opera începută îi revine lui Methodie, fratele mai mare, și ucenicilor lui devotați, cu care ajunge în Pannonia de Apus, unde este sfințit ca episcop în anul 870¹⁵. După captivitatea bavareză¹⁶, eliberat în anul 873 la îndemnul papei Ioan al VIII-lea, Methodie se retrage în Marea Moravie¹⁷, unde devine arhiepiscop. Aici, împreună cu ucenicii săi, dintre care se remarcă ca succesori al său Gorazd, continuă activitatea culturală și lupta contra clerului german¹⁸. Cu excepția unei misiuni¹⁹ la Constantinopol, în anul 881, Methodie se va dedica nobilului său scop, întrerupt prematur de moartea sa, la 6 aprilie 885²⁰. După moartea lui Methodie, se declanșează o campanie fără precedent de prigonire a ucenicilor celor doi frați, aflați în Moravia Mare și Pannonia, unde Imperiul german, sprijinit de episcopii germani de rit latin, trece la ofensivă împotriva limbii slave liturgice și a ofierii ei ca limbă de cult în Biserică. Unii dintre ucenici „sunt schingiuiți, vânduți ca robi și alungați (Gorazd este chiar omorât)”, iar alții, precum Naum, Kliment, Anghelarie, sunt expulzați și ajung în Bulgaria²¹. Aici cneazul creștin Boris-Mihail I le creează cele mai propice

¹² M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹³ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 250; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

¹⁴ Moartea sa survine, după o lungă perioadă de agonie, la 14 februarie 869, la Roma, după ce, cu puțin timp înainte, se călugărise sub numele de Kyrill, fiind înmormântat în biserica „San Clemente” („Sf. Klement”), unde se găseau și moaștele sfântului, aduse de frații misionari la Roma. Vezi, *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 249; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹⁵ Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 62-76; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹⁶ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 250; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

¹⁷ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 250-251; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

¹⁸ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 251; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

¹⁹ Din datele pe care le deținem, vizita lui Methodie la Constantinopol a avut un caracter oficial, ceea ce demonstrează implicarea statului și a Patriarhiei ecumenice în consolidarea pozițiilor câștigate de Bizanț în Marea Moravie. Vezi și Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 76-80; *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 251.

²⁰ *Ibidem*; N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 240.

²¹ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 252; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176; G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20.

condiții pentru activitatea culturală. Din anul 886, statul bulgar devine o adevărată patrie a culturii și literaturii, având la bază limba slavă veche vorbită și scrisă (alfabetul chirilic este al doilea alfabet al lumii slave, după cel glagolitic, amintit deja, fiind de fapt o dezvoltare a acestuia, ambele fiind create în epoca Kyrillo-methodiană)²² în mediul său natural, de unde a și plecat²³. În acest mod se vor crea două mari școli care vor dezvolta un climat livresc. Cele două mari centre de cultură se vor forma în capitala Pliska (după 893, odată cu domnia lui Simeon, capitală devine Veliki Preslav) și Ohrida, alături de care se găsesc o serie de mănăstiri, izvor nesecat de știință²⁴.

Relațiile dintre statul slavo-bulgar și Bizanț au dus inevitabil la acceptarea și adoptarea oficială a creștinismului, fapt petrecut în timpul hanului Boris, și la proliferarea culturii elene în elita societății bulgărești²⁵. Creștinarea bulgarilor s-a făcut sub imperiul necesității de a grăbi procesul de centralizare a statului și de cristalizare etnică și, nu în ultimul rând, de mărire a prestigiului său internațional. Actul consumat în secolul al IX-lea este realizat de hanul Boris, care ajunge la ideea adoptării creștinismului cu mult înainte de anul 864. La început el caută sprijinul Imperiului german, ceea ce înseamnă că se orientează spre papă și spre Roma²⁶. Datorită conjuncturii politice din anul 863, când Imperiul german și Bulgaria doreau câștigarea influenței politice și spirituale în Moravia Mare și Balcani, bulgarii sunt înfrânți de bizantini, iar țara este lovită de numeroase calamități. Puse sub semnul destinului și al mâniei divine, hanul este nevoit să intre sub influența Bizanțului, astfel că botezul urma să fie săvârșit de Patriarhia de la Constantinopol²⁷. Iată așadar încă un exemplu de impunere a supremației

²² Cele două alfabetele ale slavei vechi, glagolitic și chirilic, au fost analizate sub mai multe aspecte de G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 21-28. De asemenea, cunoscutul slavist român s-a preocupat, cu precădere, de pătrunderea slavei vechi, precum și de opera hagiografică a fraților misionari în spațiul românesc. Vezi, Idem, *Apariția scrierii slave și pătrunderea ei la nordul Dunării. Răspândirea în țările române a izvoarelor narrative despre viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie*, în „Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi”, București, 1972, p. 9-77.

²³ Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 87-102. Despre caracterul bulgăresc-macedonean al limbii slave vechi vezi și G. Mihăilă, cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 30-31; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176.

²⁴ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 252-261; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 176-177.

²⁵ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 214-219.

²⁶ *Ibidem*, p. 214; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 461.

²⁷ N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 248-249. O examinare pertinentă a documentelor ce privesc creștinarea bulgarilor o face S. Brezeanu, subliniind rivalitatea înverșunată dintre Roma și Bizanț. Vezi S. Brezeanu, *Romanitatea orientală în evul mediu*, București, 1999, p. 66-74; P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 27-34.

Imperiului bizantin, prin intermediul presiunilor armate și a propagandei ortodoxe. Boris s-a botezat, luându-și numele creștin de Mihail, după cel al împăratului bizantin Mihail al III-lea Bețivul, acesta fiindu-i naș spiritual²⁸. Mai întâi sunt botezați hanul și apropiații săi, apoi este săvârșită creștinarea în masă a întregii populații (864-866). Elita protobulgară conservatoare se declară împotriva „relei legi“ (pravila bisericească), răsculându-se. Aristocrația militară era încă fidelă tradițiilor păgâne ancestrale, considerând creștinismul un pericol pentru stat. În realitate, prin adoptarea creștinismului ca religie națională, boliarii își pierdeau drepturile seculare, inclusiv dreptul tradițional de a schimba hanul prin forța armelor. Ajutat de trupele sale credincioase, Boris-Mihail I înăbușă răzmerița, iar 52 de clanuri ale boliarilor sunt distruse până la ultima spiță. Ca o dovadă a bunăvoinței împărătești, Mihail al III-lea acordă finului său spiritual, devenit cneaz (principe) prin creștinare, o regiune situată la poalele Balcanilor, denumită Zagora²⁹. „Legea rea“, invocată de nobilimea militară bulgară, adeptă a tradiției păgâne, se referea la botezul cneazului și implicit noua ideologie unificatoare bizantină, care îl consacra pe cneaz drept un suveran de origine divină, autocrator, deci singur stăpânitor, ceea ce echivala cu restrângerea drepturilor tradiționale ale aristocrației păgâne, legitimând în mod absolut dinastia conducătoare. Boris-Mihail I era hotărât să renunțe definitiv la poziția inferioară pe care i-o hărăzea statutul de han păgân, cu precădere în relațiile cu vecinii săi. Cedarea Zagorei, care cuprindea Anchialos și Develtos, constituia o concesie făcută Bulgariei de basileul bizantin, nașul cneazului bulgar, transformându-l, totodată, pe Boris-Mihail I în vasal. Așadar, „apostasia“ lui Boris-Mihail I, invocată de războinicii protobulgari, cu derivatele sale ideologice, reprezintă „legea rea“, iar confruntarea dintre clanurile boliarilor și cneazul creștin a atins cote dramatice, pe cale să arunce statul într-un război civil. Asediat în palatul din Pliska de armata boliarilor formată din steagurile a 10 provincii protobulgărești, Boris-Mihail I reprimă cu brutalitate rebeliunea, exterminând cele 52 de mari familii amintite, dorind să dea un exemplu de fermitate în ceea ce privește programul său politic³⁰. Așadar, creștinarea Bulgariei s-a făcut de sus în jos, cu intervenția imperativă a statului, creându-se

²⁸ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 174; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 460; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, I, p. 224.

²⁹ W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 460 (bizantinistul american este de părere că bizantinii i-au oferit cneazului Boris-Mihail I „teritorii slave situate între Bulgaria și Imperiu“, adică acel teritoriu tampon care despărțea odinioară Imperiul de hanatul păgân, iar după creștinarea protobulgarilor își pierduse funcția strategică deoarece statele creștine erau unite datorită ideologiei creștine); N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, p. 250; P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 28.

³⁰ *Istoria na Bălgarija*, II, p. 218; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, I, p. 224.

astfel condițiile unei biserici și a unei limbi de cult proprii. W. Treadgold susține o influență bizantină extinsă în statul bulgar, odată cu creștinarea cneazului Boris-Mihail I, iar slavii aflați sub dominația bulgarilor au format împreună cu aceștia „populația creștină slavofonă pe care o putem acum numi poporul bulgar”³¹. D. Obolensky apreciază, pe bună dreptate, că Bulgaria a fost primul stat temeinic organizat din Europa de Răsărit care a preluat creștinismul de rit ortodox³². De bună seamă, creștinarea protobulgarilor reprezintă integrarea acestora în familia de regi condusă de împăratul bizantin. Așadar, noul cnezat este dispus să recunoască suzeranitatea Bizanțului, iar principele său devine prietenul basileului universal. Este cursul firesc al lucrurilor, iar o altă decizie politică echivala, de fapt, cu regresul societății păgâne, conducând chiar la dispariția sa. Procesul post creștinare al Bulgariei este unul anevoios, de natură să trezească nemulțumire și suspiciune, mai ales că preoții slavi, care făceau parte din structura clerului bizantin, aduși în Bulgaria, demonstau supunerea bulgarilor față de Imperiul bizantin. Clerul din Bulgaria era un instrument de manevră pentru influența politică bizantină, pe când Boris-Mihail I dorea cu obstinație organizarea unei biserici naționale și independente, liberă de orice influență străină. Îngrijorarea cneazului se referea la posibilitatea unei absorbții de către Imperiul bizantin, care a refuzat numirea unui mitropolit sau arhiepiscop în fruntea bisericii bulgare, motivând că un popor nou-botezat era încă nepregătit pentru o organizare ecclesiastică proprie. În aceste condiții, cneazul creștin a hotărât să se orienteze, cu speranță, spre Sfântul Scaun. Nevoia de autonomie religioasă și culturală devine o chestiune dificilă, o problematică a cărei rezolvare ținea de competiția acerbă dintre Bizanț și Roma și de concesiile pe care fiecare dintre cele două puteri în parte le puteau face în favoarea Bulgariei. După o corespondență³³ fără rezultate, purtată între anii 866-869 cu Roma, de la care a primit doar promisiuni și nimic mai mult, suveranul bulgar reia dialogul cu Imperiul bizantin, ceea ce duce la obținerea autocefaliei religioase, materializată prin numirea unui arhiepiscop bulgar³⁴. Bizanțul își dorea

³¹ *Ibidem*; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 174 (autorul consideră creștinismul drept un liant între protobulgari, slavi și populația tracă romanizată, prin care s-au înlăturat diferențele dintre etniile menționate, conducând la formarea poporului bulgar).

³² D. Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500 - 1453*, traducere de Claudia Dumitriu, postfață de N.-Ș. Tanașoca, București, 2002, p. 101.

³³ Boris-Mihail I a dorit ca acceptarea supremației Sfântului Scaun să se facă în condițiile „păstrării dogmelor ortodoxe” și a spiritului cultural slav, acest act consumându-se în virtutea dictonului latin „conditio sine qua non”. Vezi, *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 220-225.

³⁴ În urma deciziei Patriarhiei din Constantinopol, la 4 martie 870, biserica bulgară intră sub jurisdicția Patriarhiei ecumenice, de unde primește titlul de arhiepiscopie. Primul arhiepiscop al arhiepiscopiei bulgare este Iosif și avea sediul la Pliska. Vezi, *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 229-230; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 174; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 464; C. C. Giurescu, *Istoria*

cu ardoare să scoată Bulgaria de sub influența romană. Astfel, Bulgaria a fost integrată definitiv comunității religioase bizantine, creând premisele viitorului patriarhat independent. Politica religioasă a lui Boris-Mihail I începe să-și arate roadele, iar, prin decizia de a asocia creștinarea Bulgariei cu discipolii și activitatea ecumenică a lui Kyrill și Methodie, Bulgaria se supune jurisdicției ecumenice a Constantinopolului, obținând, cu timpul (în epoca țarului Simeon), limba sa de cult, bulgara veche sau slava veche. Cneazul Boris-Mihail I, dorind să dea un exemplu personal, de reușită a creștinismului în Bulgaria, creează un precedent prin renunțarea la tron și prin îmbrățișarea hainei monahale. El se retrage la mănăstirea Patleina, ctitoria sa, închinată „Sf. Pantelimon“. Momentul ales nu a fost cel mai fericit, deoarece tradiția păgână avea încă rădăcini adânci, existând încă diferențe evidente între moravurile creștine și cele păgâne. Noul cneaz Vladimir-Rasate își exprimă ostilitatea față de Bizanț, încheie o alianță cu francii și încearcă să reînvie spiritul păgân protobulgar, prin persecutarea clerului bizantin din țara sa. La două decenii de la acceptarea creștinismului, tradițiile societății militariste protobulgare își manifestă o ultimă izbucnire. Vreme de patru ani s-au întreprins acțiuni în scopul de a submina credința creștină și restabilirea păgânismului. În anul 893 au loc o serie de evenimente care vor consolida statul bulgar și credința creștină ortodoxă, de limbă slavă veche. Bătrânul cneaz este nevoit să părăsească mănăstirea pentru a-l înlătura din domnie pe fiul cel mare, Vladimir-Rasate (cărui îi scoate ochii), și convoacă adunarea națională (sobor sau convent), proclamându-l conducător al țării pe fiul său cel mic³⁵. Venerabilul Boris-Mihail I se va reîntoarce la haina monahală, dar nu înainte de a muta capitala de la Pliska la Veliki Preslav și de a se asigura că poporul bulgar s-a rupt definitiv de trecutul păgân³⁶. Actul de încoronare a lui Simeon Veliki și ruperea definitivă cu vremurile păgâne îi permit bătrânului cneaz, Boris-Mihail I, să se reîntoarcă la mănăstire, unde își va găsi liniștea spirituală, până la moartea sa (2 mai 907)³⁷.

Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432), I, p. 224.

³⁵ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 236-238; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 471; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 108-114.

³⁶ *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 238; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 108-114 (autoarea punctează necesitatea convocării Conciliului adunării naționale întrunit în toamna anului 893, care reprezintă un moment de referință pentru istoria viitoare a statului și societății bulgare. Prin măsurile hotărâte se face trecerea ideologică la o nouă etapă a statalității bulgare. Acestea sunt: detronarea definitivă a lui Vladimir-Rasate și încoronarea lui Simeon, mutarea capitalei de la Pliska la Veliki Preslav, renunțarea definitivă la trecutul păgân și legitimarea creștinismului și a culturii slave); C.C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, I, p. 224-225.

³⁷ După moartea sa, survenită la 2 mai 907, Boris-Mihail I va fi canonizat de biserica ortodoxă bulgară. Sf. Boris este comemorat pe 2 mai, fiind considerat „Aidoma

În timpul țarului Simeon (893-927), cultura creștină bulgară atinge un nivel atât de ridicat, încât epoca lui Simeon, educat la Școala bizantină, devenit un Mecena al culturii, este cunoscută sub apelativul de „secolul de aur“. Simeon se înconjoară de o pleiadă de intelectuali de prim rang, ca: sfântul Kliment de Ohrida³⁸, sfântul Naum³⁹, Cernorizeț Hrabăr⁴⁰, episcopul Constantin de la Preslav⁴¹, presbiterul Grigorie, Ioan Exarhul⁴² și alții⁴³, a căror operă devine în scurt timp un adevărat reper pentru toți slavii ortodocși⁴⁴. Continuarea traducerilor din greacă ale cărților religioase și copierea celor traduse se va desfășura cu

apostolilor“ (*isapostolos*), după tradiția bizantină, prinț și botezător al Bulgariei. *Istoriya na Bălgarija*, II, p. 238. Vezi și arhimandrit Serafim Alexiev, *Viața sfântului Boris Mihail de la Pliska, cel întocmai cu apostolii*, traducere din limba bulgară de Gheorghii Ciocoi, București, 2015. Traducerea s-a realizat după ediția bulgară: Serafim Aleksiev, *Jitie na Sv. Ţar Boris, pokrăstitel na bălgarite*, Sofija, 1992.

³⁸ *Istoriya na Bălgarija*, II, p. 312-313. Sub țarul Simeon, Kliment va deveni primul episcop de origine slavă al Bulgariei, iar cultura bulgară, după model bizantin, va trăi epoca sa de aur. Sfântul Kliment a avut un rol determinant în reorganizarea Bisericii bulgare, cu aplicarea limbii slave vechi ca limbă de cult în cadrul slujbelor religioase oficiate de preoți bulgari.

³⁹ Sfântul Naum a fost ucenic al Sf. Kyrill și Methodie și unul dintre cei cinci ucenici care s-au ostenit cu râvnă întru luminarea slavilor de sud cu lumina credinței. Cei cinci au fost împreună-lucrători cu sfinții Kyrill și Methodie, apostolii slavilor. Sfântul Naum a călătorit la Roma, unde s-a făcut vestit prin puterea lui făcătoare de minuni, precum și prin mare sa învățătură și erudiție. El stăpâna desăvârșit limbile multor neamuri. După întoarcerea de la Roma s-a stabilit împreună cu ceilalți tovarăși întru apostolie în Macedonia, fiind sprijiniți în misiunea lor de Boris-Mihail I. Pe când sfântul Kliment se nevoia ca episcop al Ohridei, sfântul Naum a întemeiat o mănăstire pe țărmul sudic al Lacului. Mănăstirea împodobește și astăzi țărmul, tot așa cum numele Sfântului Naum împodobește istoria creștinătății slave, făcându-se liman celor bolnavi și prizoniți de-a lungul veacurilor. La mănăstirea „Sf. Naum“ s-au strâns monahi din toată Peninsula Balcanilor. Sfântul Naum a fost un învățător desăvârșit, un dascăl al monahilor, un ascet neclintit, un mijlocitor cu facerea de minuni și un părinte duhovnicesc. Lucrător neobosit, sfântul Naum s-a ocupat mai cu seamă de traducerea *Sfintelor Scripturi* și a cărților de cult din limba greacă în limba slavă veche. El a fost făcător de minuni și în timpul vieții și după moarte. Sfintele lui moaște, făcătoare de minuni, uimesc și astăzi cu puterea lor, din care izvorăsc nenumărate vindecări ale unor boli incurabile, mai ales nebunia. Sfântul Naum s-a săvârșit cu pace către Domnul în prima jumătate a veacului al zecelea și s-a strămutat la locașurile cele fericite ale Împărăției lui Hristos. Vezi, Sfântul Nicolae Velimirovici, *Proloagele de la Ohrida*, vol. II (iulie-decembrie), traducere de Mihaela Grosu, Editura Egumenița, 2005, p. 820-821.

⁴⁰ *Istoriya na Bălgarija*, II, p. 320-322.

⁴¹ *Ibidem*, p. 313-316.

⁴² *Ibidem*, p. 316-320.

⁴³ *Ibidem*, p. 322-323.

⁴⁴ G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *slava veche și slavona românească*, p. 15-37; Nadejda Dragova, *Starobălgarskata kultura*, p. 103-108.

predilecție în cele două centre culturale ale Bulgariei, „alături de care se află și o serie de mănăstiri”⁴⁵. La Ohrida și în regiunea Kutmicevița (Macedonia) va activa Kliment, devenit episcop în anul 893, iar în capitala Preslav, situată în partea de est a Bulgariei, se va remarca Naum. În această perioadă, activitatea culturală și religioasă amintită, la care se mai adaugă scrieri ca: predici, panegirice, opere diverse, va fi completată cu scrieri despre viețile celor doi frați din Thessalonic. Astfel, *Viața lui Constantin* și *Viața lui Methodie* au fost scrise în limba slavă veche de Kliment sau poate de alți discipoli. În timpul lui Simeon Veliki, la începutul secolului al X-lea, călugărul Cernorizeț Hrabăr va scrie, tot în limba slavă veche, opera sa, intitulată *Despre litere*⁴⁶.

În această epocă a fost posibilă răspândirea culturii slave în nordul Dunării, sub influența politică a Primului Țarat bulgar. Așa se explică păstrarea ritului slav, de factură bizantină, în ortodoxia românească, în împrejurările de atunci, când este binecunoscută lupta pentru supremație dintre Roma și Bizanț vizând integrarea popoarelor din sud-estul Europei în sfera lor de influență. Civilizația bizantină a triumfat într-un final în Bulgaria, influențând în mod direct și arealul românesc din nordul Dunării⁴⁷. „După secolul al XI-lea, cultura slavă veche capătă o mare extindere teritorială, fiind răspândită în diverse centre din Bulgaria, Rusia, Serbia, Croația, Țările Române”⁴⁸. Fără să intrăm în prea multe amănunte, trebuie precizat faptul că populația slavă din întreg spațiul românesc a fost creștinată în ritul ortodox cu largul concurs al Moraviei Mari și al Primului Țarat bulgar, creștinate la

⁴⁵ P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *op.cit.*, p. 34.

⁴⁶ G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 20-21.

⁴⁷ M. Păcurariu crede că datorită slavilor, care „și-au exercitat temporar dominația în Dacia, după așezarea lor aici”, a fost posibilă introducerea limbii slave în cultul ortodox românesc. Potentații slavi ai acestor locuri își doreau în „cult o limbă vie, înțeleasă de ei și nu limba română înțeleasă numai de autohtoni”. Slavona a rămas ca limbă de cult și după asimilarea completă a slavilor de către români. Profesorul teolog a fost influențat în gândirea sa de către istoricul P. P. Panaitescu, care este convins că introducerea liturghiei slave la români s-a făcut doar în vremea când în spațiul românesc erau și locuitori slavi, adică înaintea cuceririi Transilvaniei de către regatul maghiar, respectiv până la sfârșitul secolului al XI-lea. Vezi, M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 177-178; P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, 1969, p. 185-201.

⁴⁸ G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească*, p. 21. Urmările pentru viața religioasă și cultura românească în urma introducerii limbii slavone, a ritualului bizantin-slav și a scrierii cu alfabet chirilic, în separație canonică de Biserica Catolică a Romei, ni le spune marele om de știință Sextil Pușcariu. Să-l cităm: „Înainte ca neamul românesc să poată deveni un popor, vecinii noștri slavi au ajuns la organizații puternice de stat și la o înflorire culturală atât de remarcabilă, încât ne-au silit să ne dezvoltăm în umbra lor, au dat direcția pentru veacuri întregi nu numai vieții noastre de stat, ci mai ales dezvoltării noastre culturale”. Vezi Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, vol. I, Sibiu, 1921, p. 1.

rându-le de Bizanț. Ne referim la o influență politică și religioasă a acestor state în provinciile istorice românești, controlate de slavii stabiliți aici, alături de care conviețuiau și românii. Acest proces a început către sfârșitul secolului al IX-lea, odată cu misiunea Kyrillo-methodiană, și a continuat în veacul următor. Episcopiile bulgare dunărene de la Dârstor și Vidin au contribuit la consolidarea ortodoxiei în nordul Dunării. Poporul român a vorbit în continuare românește, primind de la preoții români, care oficiau doar serviciul divin în slavonă, predici și ascultarea nevoițelor spirituale în limba strămoșească, fenomen des întâlnit în evul mediu, unde latina era limbă de cult în mai multe țări nelatine. Terminologia bisericească a românilor, creștinați cu mult înainte de venirea slavilor sau a protobulgarilor, a primit, prin intermediul ritului slav, anumiți termeni dogmatici, liturgici sau care privesc organizarea bisericească, de sorginte bizantină. Totuși, noțiunile fundamentale de credință ale românilor sunt de origine latină⁴⁹.

Acceptarea creștinismului reprezintă punctul terminus al etnogenezei poporului bulgar, aducând o unitate spirituală și fundamentele pravilei bisericești într-o diversitate etnică și culturală, iar morala creștină a fixat norme de conduită în societate. Creștinismul a servit noua ideologie a suveranului bulgar și i-a consolidat autoritatea în rândul marilor boliați bulgari, înlăturând vechile practici războinice păgâne. Adoptarea limbii slave în cult, ca urmare a fenomenului misionar al fraților Kyrill și Methodie, creează cele mai propice condiții pentru activitatea culturală. Astfel, statul bulgar, devenit Primul Țarat bulgar în vremea lui Simeon Veliki, se transformă într-o adevărată patrie a culturii și literaturii, având la bază limba slavă veche. În această epocă, secolele IX-X, a fost posibilă răspândirea culturii slave în nordul Dunării, sub influența politică a statalității bulgare și cu largul concurs al slavilor din interiorul și exteriorul arcului carpatic.

⁴⁹ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 178-181.